

Wkład komentarza Johnsona w studium LP polega przede wszystkim na zwróceniu uwagi na konieczność ponownej analizy argumentów podważających autentyczność LP. Te nie są – jego zdaniem – rozstrzygające. Autor odśladania wybiórczy charakter materiału, na jaki się powołują przeciwnicy Pawłowego autorstwa tych Listów oraz jednostronną, subiektywną interpretację. Pomimo bardzo wnikliwej analizy i krytycznego podejścia do tezy o nieautentyczności, Johnson nie przedstawia równie jasnej i przekonującej analizy racji za napisaniem 1-2 Tm przez Pawła. Odnosi się wrażenie, że tym razem popełnia te same błędy, które krytykuje w pracach przeciwników autentyczności LP.

Waldemar Rakocy CM

Neuer Wettstein. Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus, Bd. I, Tl. 2: *Texte zum Johannesevangelium*, hrsg. Udo Schnelle, unter Mitarbeit von Michael Labahn und Manfred Lang, Berlin–New York: Walter de Gruyter 2001, ss. V + 987.

Bez echa w polskiej literaturze biblijnej przeszła publikacja drugiego już tomu *Neuer Wettstein*. Wspomniana publikacja to kontynuacja ambitnego projektu naukowego autorów niemieckich, którzy postawili sobie za cel opracowanie możliwie licznych paralel z tekstów starożytnych autorów żydowskich, greckich, hellenistycznych i rzymskich, jako materiału porównawczego do pism Nowego Testamentu. Złożony z dwóch woluminów, wcześniej opublikowany, tom zgromadził materiał porównawczy do literatury epistolarnej Nowego Testamentu i do Księgi Apokalipsy (zob. *Neuer Wettstein. Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus*, Bd. II, Tl. 1-2: *Texte zur Briefliteratur und zur Johannesapokalypse*, hrsg. G. Strecker, U. Schnelle, unter Mitarbeit von G. Seelig, Berlin–New York: Walter de Gruyter 1996, ss. XXIII + 1831).

Projekt naukowy, którego rezultatem są obie przywołane publikacje, nawiązuje do wiekopomnego dzieła J. J. Wettsteina, Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ. *Novum Testamentum Graecum editionis receptae cum lectionibus variantibus codicum MSS., editionum aliarum, versionum et patrum nec non commentario pleniore ex scriptoribus veteribus hebraeis, graecis et latinis historiam et vim verborum illustrante* (T. I-II, Amsterdam 1751-1752; reprint Graz 1962). Podstawowym celem pracy Wettsteina było ustalenie i krytyczne wydanie tekstu greckiego NT, w konsekwencji poprawienie obowiązującego wówczas *textus receptus*. Niemniej w swoim dziele J. J. Wettstein cytował też wielorakie paralele do tekstów NT z piśmiennictwa pozabiblijnego. Wydawcy *Neuer Wettstein* rozumieją swoją pracę jako wyraz hołdu i uznania dla pracy wielkiego poprzednika, a równocześnie jako jej kontynuację, mimo że dokonali

dość licznych zmian w stosunku do pierwowzoru. Uwzględnili oni zgromadzony przez J. J. Wettsteina materiał, ale krytycznie opracowali pomijając przy tym znaczną jego część (np. krytykę tekstu i jej aparat oraz materiał porównawczy o walorze leksykograficznym, gramatycznym i stylistycznym). W zamian autorzy *Neuer Wettstein* włączyli do swego opracowania wiele tekstów nowych, które – ich zdaniem – mają wartość dla historyczno-religijnych analiz porównawczych NT. Dodajmy, iż sygnalizowany projekt naukowy to rezultat nowych trendów badawczych w biblistyce światowej, w której żywotne miejsce zajmuje na powrót metoda historii religii (*Religionsgeschichtliche Methode*). *Neuer Wettstein* bowiem to jedna z licznych publikacji niemieckich, angielskich czy włoskich traktowanych jako wypisy do NT z pism autorów starożytnych.

Jak wydawcy tomu objaśnili we wstępie, w ciągu pięciu ostatnich lat został zebrany publikowany materiał do Ewangelii według św. Jana; w niedługim czasie zostanie ukończona praca nad Ewangelią synoptycznymi. Recenzowany wolumin to zatem tylko pierwsza część dzieła, które gromadzi teksty starożytne relewantne dla czterech pism ewangelicznych NT. Ogólny układ tutaj omawianej publikacji jest przejrzysty. Obok krótkiego wstępu (s. V), tom zawiera wypisy z starożytnych autorów żydowskich i pogańskich do Ewangelii według św. Jana w porządku biblijnym tekstu (s. 1-860), a nadto liczne zestawienia, wykazy i indeksy (s. 861-987).

Pierwsza część to wypisy z starożytnych autorów pogańskich. Jednak obok autorów greckich, hellenistycznych czy rzymskich są też cytowane teksty pisarzy żydowskich, np. Filona z Aleksandrii czy Józefa Flawiusza. Ze względu na charakter pracy nie jest możliwe jej krytyczne omówienie, choćby nawet pobieżne. Pomijam tutaj zasadność odwołania się w tytule do dzieła Wettsteina, gdyż praca nie jest jego nową edycją (zob. H.-J. Klauck, *Wettstein, alt und neu*. BZ 41(1997), s. 89-95). Tym niemniej kilka uwag ogólnych wydaje się usprawiedliwionych. Z jednej strony prezentowany wolumin robi na czytelniku duże wrażenie ze względu na bogactwo zgromadzonego materiału. Wystarczy prześledzić teksty przywołane w kontekście Janowego prologu (J 1, 1-18), by zrozumieć ogrom włożonej pracy oraz przydatność tego rodzaju publikacji. Obok deuterokanonicznych tekstów biblijnych (Mdr 8; Syr 1; 24), wydawcy cytują *in extenso* teksty filozoficzne Kleantesa („Hymn do Zeusa”), Aratosa (początek „Fenomena”), Plutarcha (fragment „O Izydzie i Ozyrysie”) i Cyserona („Hymn na cześć filozofii”), a następnie gromadzą liczne paralele do poszczególnych wersów J 1, 1-18 (s. 1-77). Tego rodzaju przykłady można mnożyć. Ale tutaj właśnie rodzi się pytanie o kryteria doboru cytowanych tekstów i ważna uwaga krytyczna. Z jednej strony bowiem prezentowany materiał to mimo wszystko subiektywny wybór wydawców *Neuer Wettstein*, z którym nie wszyscy uczeni muszą się zgadzać. Ten swoisty proces selekcji tekstów można obserwować chociażby już na potraktowaniu przez autorów „starego Wettsteina”. Nie można też wykluczyć, iż niektóre ważne teksty pozabiblijne umknęły uwadze wydawców i ich współpracowników (jest tak w przypadku wcześniejszego tomu, np. paralele do 1 Kor 15, 32). Z pewnością najbliższy czas przyniesie krytyczne omówienie kwestii szczegółowych obecnych w recenzowanej publikacji.

Nieco miejsca warto poświęcić edytorskiej stronie publikowanego tomu *Neuer Wettstein*, z pewnością godnej podkreślenia i pochwały. Zadowolenie budzi zarówno

system cytowania tekstów starożytnych, jak też czytelny układ strony czy wysoka jakość druku. Interesujące są zestawienia i indeksy. To rozbudowane, a jednocześnie bardzo pomocne instrumentarium zawiera m.in. zestawienia autorów i cytowanych dzieł (s. 871-896), a także ważne indeksy: indeks tekstów starożytnych (s. 901-929), indeks rzeczowy nazw własnych i imion oraz autorów starożytnych (s. 931-945), a nadto indeks tekstów Janowych z rejestrem cytowanych przy tej okazji tekstów starożytnych (s. 947-987). Ostatni indeks powoduje, iż sięgający po *Neuer Wettstein* czytelnik zyskuje natychmiast ogólny przegląd materiału, jaki został zacytowany przy poszczególnych werszetach Ewangelii.

Bez wątpienia recenzowana publikacja *Neuer Wettstein* (Bd. I, Tł. 2), jak podobnie wcześniej opublikowany tom *Neuer Wettstein* (Bd. II, Tł. 1-2), winny się znaleźć tak w posiadaniu uniwersyteckich czytelni teologicznych, jak też w zbiorach prywatnych.

Stefan Szymik MSF

Ks. Henryk W i t c z y k, *Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Eschatologiczna Ofiara Ekspiacji i Nowego Przymierza*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2002, ss. 452.

Teologia biblijna wyodrębniła się spośród innych nauk teologicznych w końcu XVIII wieku. Odtąd bibliści podejmują różne próby jej wykładu, szukając tematu łączącego całe orędzie Pisma św. Eichrodt np. centralną „strukturę” Biblii widział w instytucji przymierza. Inni (von Rad) starali się metodą „diachroniczną” odkrywać kolejne warstwy tradycji literackich, aby poprzez ich uporządkowanie w czasie ukazać rozwój ważnych idei biblijnych. Jeszcze inni (Preuss), posługując się hasłami słownikowymi, opracowują syntetycznie myśl ST w oparciu o pewne tematy wiodące. Podobnie jest w licznych podręcznikach teologii NT. Natomiast ciągle brakuje prac monograficznych, które podejmowałyby łącznie w zwartej syntezie wspólne tematy „Biblii i Ewangelii”. W Polsce pierwszą taką próbę, jeszcze przed Soborem, podjął ks. Cz. Jakubiec (*Stare i Nowe Przymierze. Biblia i Ewangelia*, Warszawa 1961).

Ostatni dokument Papieskiej Komisji Biblijnej (2001) nie tylko zachęca do takich ujęć syntetycznych, ale sam daje zarys „podstawowych wspólnych tematów” Starego i Nowego Testamentu (n. 23-63). Ta obszerna synteza, obejmująca połowę dokumentu, kończy się ważnym wnioskiem hermeneutycznym: „osoba Jezusa i związane z Nim wydarzenia pozwoliły ukazać w Pismach pełnię sensu, który wcześniej był niedostrzegalny. Ta pełnia znaczenia ustanowiła pomiędzy Nowym a Starym Testamentem potrójny stosunek: ciągłości, braku ciągłości i postępu” (n. 64).

Najnowsza praca ks. Henryka Witczyka podejmuje tematykę szczególnie ważną i dyskutowaną we współczesnej teologii systematycznej. Zaczyna od egzystencjalnego